

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД “ПОЛТАВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ,
ТУРИЗМУ І КРАЄЗНАВСТВА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ”**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Департаменту освіти і науки
Полтавської обласної військової
адміністрації

17 червня 2025 року № 221

Навчальна програма з позашкільної освіти

туристсько-краєзнавчого напрямку

“Геоєкологічне краєзнавство”

Основний рівень, 3 роки навчання

Автор:

Копилець Євгеній Вікторович – керівник гуртка Комунального закладу “Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради”, кандидат педагогічних наук, керівник гуртка – методист.

Рецензенти:

Вішнікіна Л. П. – професор кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, доктор педагогічних наук, професор;

Ярмоленко О. О. – керівник гуртка “Екологічне краєзнавство” Кобеляцької станції юних туристів Кобеляцької міської ради Полтавської області, керівник гуртка – методист.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Актуалізувавшись у науковому обігу в 1980-ті рр., поняття “геоекологія” та означений ним напрям у географії відтоді стрімко нарошують популярність у науковому та особливо в освітньому середовищах. Це зумовлено продуктивністю геоекологічного підходу до розв’язання проблеми взаємодії людства і природи. У царині вітчизняної позашкільної освіти геоекологія та геоекологічне краєзнавство представлені з 2020 р., коли у Полтавській області вперше було затверджено навчальну програму з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого профілю “Геоекологічне краєзнавство”.

Метою навчальної програми є набуття особистістю компетентностей у процесі занять геоекологічним краєзнавством.

Основні завдання програми полягають у формуванні таких компетентностей:

1. *Пізнавальна компетентність*: уміння вивчати геоекологічні особливості рідного краю, досліджувати та екологічно доцільно використовувати природні ресурси, особистісно сприймати об’єкти дослідження, досліджуваний матеріал.

2. *Практична компетентність*: уміння та навички забезпечувати власну безпечну та екологічно доцільну життєдіяльність у польових умовах, здійснювати геоекологічні дослідження своєї місцевості та систематизувати результати досліджень.

3. *Творча компетентність*: уміння та навички підготовки звітів про експедиції, пошуково-дослідницьких робіт, виступів на конференціях.

4. *Соціальна компетентність*: набуття досвіду участі у туристсько-краєзнавчих масових заходах, здатність до співробітництва, соціальна активність, володіння культурою спілкування, свідоме ставлення до власної безпеки та безпеки оточення, формування позитивних якостей емоційно-вольової сфери (самостійність, колективізм, працелюбність, ініціативність, відповідальність та ін.).

Програма основного рівня розрахована на опанування вихованцями середнього та старшого підліткового віку і передбачає навчання упродовж

трьох років. На опрацювання навчального матеріалу кожного року відводиться 216 годин, які розподілені на два блоки: “Геоєкологічне краєзнавство” та “Туристсько-спортивна та фізична підготовка”.

Програма включає матеріал, який доповнює і поглиблює зміст курсів географії та фізичної культури, що вивчають у закладах загальної середньої освіти. Під час укладання програми враховано досвід створення навчальної програми “Геоєкологія” для учнів закладів загальної середньої освіти природничого профілю навчання (Г.Ш. Уварова), навчальної програми з позашкільної освіти “Географічне краєзнавство” (Є.В. Копилець, Д.Г. Омельченко; блок туристсько-спортивної та фізичної підготовки – О.Д. Наровлянський, Б.О. Пшінка), низки курсів за вибором, розроблених співробітниками лабораторій екологічного виховання, позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України. У змісті програми поєднано загальне геоєкологічне наповнення та його регіональну конкретизацію.

У перші тижні занять необхідно провести батьківські збори, де розповісти про план роботи гуртка, розклад занять та особисте спорядження для практичних занять та туристсько-краєзнавчих мандрівок.

Програма передбачає варіативність як дидактичних принципів, так і методів навчання, спрямованих на формування творчої особистості. На заняттях гуртка варто застосовувати різноманітні методи навчання залежно від віку та індивідуальних особливостей вихованців. Слід використовувати різноманітні засоби навчання: мультимедійні засоби навчання, колекції, гербарії, картографічний матеріал тощо. Під час проведення практичних занять доцільно надавати перевагу зорієнтованим на конкретний результат геоєкологічним, географічним дослідженням та пошуковій роботі.

Важливу роль відведено формуванню у вихованців практичних навичок застосування методів географічних, геоєкологічних досліджень, роботи із джерелами відповідної інформації. Екскурсії та практичні заняття є обов’язковими та необхідними складовими освітнього процесу. Вони передбачають створення умов для наближення змісту тем до реального життя.

Тривалість занять визначається з урахуванням психофізіологічного розвитку та допустимого навантаження на вихованців відповідно до усталеної

практики позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку. Необхідною умовою організації освітнього процесу, особливо екскурсій та практичних занять на місцевості, є дотримання санітарно-гігієнічних вимог та техніки безпеки.

Під час планування практичних занять, екскурсій, подорожей, змагань тощо слід брати до уваги сезонні зміни погоди, додаткові можливості для реалізації запланованих заходів під час канікул.

Поряд із груповими, колективними формами роботи варто проводити індивідуальну роботу з вихованцями відповідно до чинного Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах. Це створює умови для диференціації та індивідуалізації навчання відповідно до творчих здібностей, віку та психофізичних особливостей, стану здоров'я дітей, є запорукою успішності підготовки до конкурсів, конференцій та інших масових заходів.

Для закріплення та реалізації набутих вихованцями за навчальний рік знань, умінь та навичок улітку проводять кількадеденну туристсько-краєзнавчу експедицію (поза сіткою навчальних годин). За об'єктивної відсутності умов для її проведення її можна замінити на одноденну експедицію або, у крайньому разі, на виконання групових чи індивідуальних проєктів за тематикою програми. У такому разі на початку наступного навчального року замість підготовки звіту про експедицію потрібно здійснити оформлення результатів проєктів.

Перевірка сформованості компетентностей вихованців здійснюється під час проведення практичних занять у формі змагань, вікторин, конкурсів, виконання творчих завдань тощо.

Керівник гуртка в установленому порядку може вносити зміни до розподілу навчального часу на вивчення окремих тем програми з урахуванням рівня підготовки, віку, інтересів вихованців, стану матеріально-технічної бази закладу.

*Основний рівень, перший рік навчання***НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН**

№	Назва розділу, теми	Кількість годин		
		Теоретичних	Практичних	Усього
1.	Розділ 1. Вступ	5	13	18
1.1.	Вступне заняття	1	1	2
1.2.	Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю	2	4	6
1.3.	Безпека життєдіяльності під час навчальних занять та туристсько-краєзнавчих мандрівок	2	2	4
1.4.	Перевірка рівня вихідної туристсько-краєзнавчої підготовленості	-	6	6
2.	Розділ 2. Геоєкологічне краєзнавство	40	92	128
2.1.	Взаємодія людства і природи в історичній ретроспективі	12	10	22
2.2.	Фізико-географічне положення краю. Природні комплекси	4	8	12
2.3.	Геологічна будова, мінерали та гірські породи, рельєф краю	6	14	20
2.4.	Метеорологічні спостереження. Особливості клімату краю	6	12	18
2.5.	Води краю. Гідрологічні спостереження	6	14	20
2.6.	Рослинність, тваринний світ, ґрунти краю	3	7	10
2.7.	Взаємопов'язаність природи, населення і господарства. Геоєкологічна ситуація у краї	3	7	10
2.8.	Масові туристсько-краєзнавчі заходи	-	16	16
3.	Розділ 3. Забезпечення життєдіяльності учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок	4	8	12
3.1.	Правила санітарії та гігієни. Домедична допомога	2	4	6
3.2.	Туристський побут	1	1	2
3.3.	Організація харчування у польових умовах	1	3	4
4.	Розділ 4. Туристсько-спортивна підготовка	8	20	28
4.1.	Орієнтування на місцевості. Топографічна підготовка	2	4	6
4.2.	Туристське спорядження	2	2	4
4.3.	Техніка туризму (відповідно до обраних для експедиції способів пересування)	2	4	6
4.4.	Масові туристсько-спортивні заходи	2	10	12

5.	Розділ 5. Фізична підготовка	2	18	20
5.1.	Загальна та спеціальна фізична підготовка	1	13	14
5.2.	Спортивні та рухливі ігри	1	5	6
6.	Розділ 6. Підсумки навчального року	-	10	10
6.1.	Підготовка до літньої туристсько-краєзнавчої експедиції (або до виконання проєктів)	-	8	8
6.2.	Підбиття підсумків навчального року	-	2	2
6.3.	Туристсько-краєзнавча експедиція (або виконання проєктів)	-		Поза сіткою годин
	Разом	59	157	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Розділ 1. Вступ (18 год.)

1.1. Вступне заняття (2 год.)

Теоретична частина. Поняття “край”. Рідний край. Краєзнавчі витoki географічної науки. Особливості предметів екологічної та географічної наук, спільне проблемне поле екології та географії. Геоєкологія як наукова галузь. Що вивчає геоєкологічне краєзнавство, його пізнавальне та практичне значення. Джерела знань та методи досліджень у геоєкологічному краєзнавстві: загальна характеристика. Основні форми туристсько-краєзнавчої роботи. Значення туристської підготовки для краєзнавчих досліджень. Мета, завдання, зміст, орієнтовне планування роботи гуртка на поточний навчальний рік. Управління та самоврядування в гуртку.

Практична частина. Анкетування “Чого я чекаю від гуртка”. Організація самоврядування в гуртку.

1.2. Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю (6 год.)

Теоретична частина. Види туризму. Чинники, які визначають туристську привабливість рідного краю. Популярні об’єкти туризму на Полтавщині.

Практична частина. Презентація місцевих історико-культурних та природних пам’яток, туристських, екскурсійних маршрутів на основі опрацювання відповідних джерел інформації. Екскурсія до місцевого музею, рекреаційної зони (за вибором).

1.3. Безпека життєдіяльності під час навчальних занять та туристсько-краєзнавчих мандрівок (4 год.)

Теоретична частина. Техніка безпеки під час теоретичних та практичних занять. Заходи протиепідемічного захисту. Електробезпека та пожежна безпека. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у громадських місцях, у транспорті, на водоймах тощо. Алгоритми безпечної поведінки в умовах військової агресії російської федерації. Безпека поводження із незнайомими людьми та підозрілими предметами. Права та обов'язки учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок відповідно до чинної нормативної бази організації та проведення туристських спортивних походів, екскурсій, подорожей з учнівською та студентською молоддю. Загальні правила поведінки під час походів, експедицій, екскурсій, подорожей.

Практична частина. Виконання завдань на засвоєння правил безпечної життєдіяльності (у формі гри або тренінгу). Ознайомлення з основними положеннями Інструкції щодо організації та проведення туристських спортивних походів з учнівською та студентською молоддю, Інструкції щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю.

1.4. Перевірка рівня вихідної туристсько-краєзнавчої підготовленості (6 год.)

Практична частина. Актуалізація та перевірка рівня вихідної туристсько-краєзнавчої підготовленості вихованців. Участь у заходах до Всесвітнього дня туризму.

Розділ 2. Геоекологічне краєзнавство (126 год.)

2.1. Взаємодія людства і природи в історичній ретроспективі (22 год.)

Теоретична частина. Поняття “природні умови”, “природні ресурси”, “природокористування”. Вплив природних умов на розвиток суспільства, особливості природокористування та ставлення людини до довкілля у різні історичні часи. Краєзнавчі витоки географічної науки. Народні природничі знання, їхня тісна пов'язаність із духовним життям українців. Сутність фенологічних спостережень, їхня спорідненість із географічним краєзнавством. Фенологічні спостереження та народний хліборобський календар.

Рациональне та нерациональне природокористування. Екологічні

проблеми у різні історичні часи. Поняття “цінності природи”. Характеристика основних суб’єктних цінностей природи. Самоцінність природи.

Практична частина. Екскурсії: до краєзнавчого музею; до краєзнавчого відділу місцевої бібліотеки (ознайомлення з краєзнавчими виданнями XIX–XX ст.); порівняння описів природи або поселення краєзнавцями минулого із сучасними умовами. Вправлення у ціннісній характеристиці місцевих об’єктів природи.

2.2. Фізико-географічне положення краю. Природні комплекси (12 год.)

Теоретична частина. Фізико-географічне положення (ФГП) краю – адреса, яка визначає його природні умови. Характеристика ФГП краю за картами.

Поняття “природний комплекс” (ПК). Компоненти природи, які у поєднанні утворюють ПК. Загальне уявлення про різноманітність та ієрархію ПК. Типові ПК краю (огляд від рівня природних зон до фацій). Причини різноманітності ПК. Специфіка географічного та екологічного підходів до вивчення природних комплексів. Співвідношення ПК і екосистем. Антропогенні ПК, штучні екосистеми.

Практична частина. Визначення географічного положення місцевого ландшафтного урочища. Відстеження обумовленості особливостей компонентів ПК географічним положенням. Пошук на місцевості урочищ та фацій. Аналіз причин відмінностей між ПК. Складання порівняльного опису природного і антропогенного ПК.

2.3. Геологічна будова, мінерали та гірські породи, рельєф краю (20 год.)

Геологія як наука. Геологічне минуле України, краю. Внутрішні та зовнішні процеси, якими зумовлені зміни земної кори. Мінерали та гірські породи, їхня генетична класифікація. Походження та просторова диференціація типових гірських порід краю. Корисні копалини краю, закономірності їхнього розміщення. Методика проведення найпростіших геологічних досліджень.

Основні риси сучасного рельєфу краю. Вплив рельєфу на господарство краю. Відображення рельєфу в культурі краю. Антропогенний вплив на

геологічне середовище та рельєф краю. Геолого-географічні заповідні території і об'єкти краю, їхня ціннісна характеристика.

Практична частина. Ознайомлення з з викопними рештками організмів, колекціями мінералів та гірських порід, вправлення у визначенні мінералів та гірських порід. Екскурсії до геологічного відслонення. Моделювання рельєфотвірних процесів. Польове ознайомлення з місцевими формами рельєфу, виявами негативних геоморфологічних процесів (зокрема, антропогенного походження), вправлення у роботі з геодезичними приладами.

2.4. Метеорологічні спостереження. Особливості клімату краю (18 год.)

Погода, її характеристики (елементи). Опис погоди у системі географічних досліджень. Місцева метеослужба. Основні прилади для метеоспостережень, вимоги до облаштування метеомайданчика. Значення спостережень за погодою та її передбачення для туристських подорожей. Народні прикмети завбачення погоди, їхній зв'язок із хліборобським календарем.

Клімат краю, його особливості та їхня обумовленість. Характеристика пір року, сезонного розподілу метеорологічних явищ. Значення клімату для господарського та культурного життя місцевого населення. Вплив людини на метеорологічні явища та клімат. Зміни клімату краю впродовж історичного часу, їхня інтенсифікація.

Практична частина. Екскурсія на метеостанцію або метеомайданчик. Робота з метеоприладами. Виготовлення та аналіз графіків, схем, діаграм динаміки погодних характеристик. Прогнозування погоди за місцевими ознаками. Аналіз кліматичних карт.

2.5. Води краю. Гідрологічні спостереження (20 год.)

Поверхневі води краю. Характерні риси розміщення водних об'єктів краю, їхня зумовленість. Річки краю, їхня загальна характеристика, типові риси режиму. Найбільші річки, річки найближчої місцевості. Програма вивчення річки як природного комплексного об'єкта. Методика гідрологічних досліджень на місцевих річках. Гідрологічні показники як індикатори екологічного стану річки.

Озера та болота краю (за наявності), їхня загальна характеристика, умови утворення, роль у природі, методика дослідження. Підземні води, джерела. Штучні водойми. Взаємовплив розміщення і стану водойм та життя людей у краї. Чинники негативного впливу на річки та інші водойми, вимоги водоохоронного законодавства. Місцеві гідрологічні пам'ятки природи, заказники тощо.

Практична частина. Моделювання руслотвірних процесів. Виготовлення інструментів для гідрологічних досліджень. Спостереження за місцевою річкою у період повені, очищення заплавної зони від сміття. Польові гідрологічні, гідроекологічні роботи.

2.6. Рослинність, тваринний світ, ґрунти краю (10 год.)

Загальна характеристика рослинності краю, її змін у часі. Типові рослинні угруповання, види рослин, чинники їхнього поширення. Штучні насадження. Можливості дослідження рослинності під час подорожі.

Тваринний світ краю: видова різноманітність та чисельність, їхні зміни в часі. Поширення різних видів відповідно до певних умов середовища існування. Методики вивчення тваринного світу під час подорожі.

Ґрунт – “дзеркало ландшафту”. Роль і значення ґрунту в біосфері. Типові ґрунти краю, їхні будова і склад, чинники утворення. Причини деградації ґрунтів.

Практична частина. Вивчення рослинності краю за ілюстраціями та гербарними зразками, усною народною творчістю. Вивчення тваринного світу краю за ілюстраціями, усною народною творчістю, слідами життєдіяльності. Екологічні ігри, вправи екотренінгу (“Екологічна етика”, “Онуки Ліннея”, “Павутина” тощо). Польове ознайомлення з типовими рослинними угрупованнями та тваринним світом місцевих ПК, складання відповідного опису. Опис ґрунту.

2.7. Взаємопов'язаність природи, населення і господарства. Геоecологічна ситуація у краї (10 год.)

Заселення краю впродовж історичного часу. Виникнення і розвиток основних населених пунктів краю, свого міста чи села. Вплив природних умов

краю на систему розселення, традиційний тип житла, промисли та галузі господарства. Природа краю у культурі та мистецтві.

Кількість, статеві та вікова структура населення краю, свого населеного пункту. Динаміка кількості населення міста (села) в ретроспективі. Загальна характеристика зайнятості населення та господарства краю, свого населеного пункту.

Зміна компонентів природи і ПК в цілому під впливом діяльності людини: огляд за історичний період, констатація сучасного стану. Прості методики геоecологічного моніторингу. Охорона природи у краї.

Практична частина. Аналіз тематичних карт краєзнавчого атласу. Екскурсія до місцевого краєзнавчого музею. Геоecологічний моніторинг території, прилеглої до закладу освіти.

2.8. Масові туристсько-краєзнавчі заходи (16 год.)

Практична частина. Підготовка та здійснення туристсько-краєзнавчих мандрівок, підготовка до зльотів та змагань та участь у них, участь у конкурсах, природоохоронних акціях, відзначення дат ecологічного календаря тощо.

Розділ 3. Забезпечення життєдіяльності учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок (12 год.)

3.1. Правила санітарії та гігієни. Домедична допомога (6 год.)

Теоретична частина. Правила особистої гігієни, особливості їхнього дотримання у туристській мандрівці. Гігієна одягу та взуття. Загартовування: принципи, чинники, технології. Вплив шкідливих звичок на організм. Режим дня. Гігієна харчування та водосолевого режиму.

Захворювання, які найчастіше трапляються під час подорожей (простудні, інфекційні кишкові, харчові отруєння, переохолодження, тепловий та сонячний удари тощо), їх симптоми, лікування, профілактика. Травми (потертості, мозолі, забої, розтяги, вивихи, переломи, поранення ріжучими та колючими предметами, укуси кліщів, комах, змій, звірів, опіки тощо), дії при травмуванні, профілактика. Допомога потопаючому. Склад похідної аптечки. Правила та способи транспортування потерпілого.

Практична частина. Вправлення у призначенні вмісту аптечки, накладанні пов'язок і шин. Транспортування “потерпілого” різними способами. Залік із надання домедичної допомоги (тестова і практична частини).

3.2. Туристський побут (2 год.)

Теоретична частина. Загальні вимоги до місць бівуаків. Планування бівуаку. Послідовність виконання робіт при облаштуванні бівуаку, екологічно доцільна поведінка учасників мандрівки. Встановлення наметів. Типи вогнищ, їхнє призначення. Облаштування місця для вогнища. Правила пожежної безпеки. Заготівля дров. Роботи зі згортання табору.

Практична частина. Моделювання ситуацій, пов'язаних із облаштуванням бівуаку. Встановлення наметів.

3.3. Організація харчування у польових умовах (4 год.)

Теоретична частина. Вимоги до продуктів харчування у туристсько-краєзнавчій мандрівці. Зберігання продуктів харчування. Режим харчування під час мандрівки. Особливості приготування їжі у польових умовах. Особиста безпека під час перебування біля вогнища. Безпека під час використання дикорослих рослин у їжу.

Практична частина. Складання меню для туристсько-краєзнавчих мандрівок різної тривалості, аналіз запропонованих меню. Розпалювання вогнищ різних типів, приготування простих страв.

Розділ 4. Туристсько-спортивна підготовка (28 год.)

4.1. Орієнтування на місцевості. Топографічна підготовка (6 год.)

Теоретична частина. Види картографічних матеріалів, які використовують у туристсько-краєзнавчій діяльності, їхнє значення. Умовні знаки топографічних карт. Масштаб. Вимірювання і відкладання відстаней на карті.

Загальні відомості про орієнтування. Орієнтування за місцевими природними об'єктами і явищами. Орієнтування за компасом. Поняття азимуту. Спортивне орієнтування. Особливості спортивних карт.

Практична частина. Ознайомлення з туристськими картосхемами, картами. Вивчення умовних топографічних знаків. Читання рельєфу по карті.

Вправління у вимірюванні відстаней на карті. Орієнтування за місцевими ознаками. Визначення азимутів на карті за допомогою транспортира, на місцевості за компасом, рух за азимутом та картою.

4.2. Туристське спорядження (4 год.)

Теоретична частина. Загальні вимоги до туристського спорядження. Особисте та групове спорядження, його добір залежно від конкретних умов планованої подорожі і дослідницьких завдань. Рюкзаки, їхні види. Спальні мішки та килимки (каремати). Спеціальне туристське спорядження (відповідно до обраного способу пересування). Зберігання та ремонт спорядження.

Практична частина. Складання переліків особистого та групового спорядження для умовних подорожей. Укладання рюкзаків різної конструкції. Вправління у використанні та ремонті туристського спорядження.

4.3. Техніка туризму (відповідно до обраних для експедиції способів пересування) (6 год.)

Теоретична частина. Техніка руху (відповідно до обраного для експедиції способу пересування). Особливості руху туристської групи залежно від конкретних умов. Техніка подолання найпростіших перешкод. Забезпечення безпеки під час руху та при подоланні перешкод. Основи самостраховки та страховки.

Практична частина. Відпрацювання техніки руху групи. Вправління у подоланні перешкод. Організація страховки.

4.4. Масові туристсько-спортивні заходи (12 год.)

Теоретична частина. Умови проведення масових заходів. Техніка безпеки на дистанціях змагань та під час мандрівок.

Практична частина. Підготовка та участь у змаганнях із туризму, спортивного орієнтування, одноденному поході тощо.

Розділ 5. Фізична підготовка (20 год.)

5.1. Загальна та спеціальна фізична підготовка (14 год.)

Теоретична частина. Правила безпеки на заняттях із фізичної підготовки. Санітарно-гігієнічні вимоги до спортивного інвентарю. Основи самоконтролю під час фізичних вправ.

Практична частина. Загальна фізична підготовка: вправи на розвиток швидкості, гнучкості, сили, спритності, швидко-силових якостей. Спеціальна фізична підготовка: подолання горизонтальних та вертикальних перешкод, вправи на лазіння і перелазіння.

5.2. Спортивні та рухливі ігри (6 год.)

Теоретична частина. Види спортивних та рухливих ігор. Правила та умови проведення ігор. Безпека під час ігор.

Практична частина. Підготовка та проведення спортивних та рухливих ігор.

Розділ 6. Підсумки навчального року (10 год.)

6.1. Підготовка до літньої туристсько-краєзнавчої експедиції* (8 год.)

Практична частина. Визначення мети та завдань туристсько-краєзнавчої експедиції. Розподіл тимчасових доручень та експедиційних посад. Попереднє вивчення району експедиції, розробка маршруту і плану-графіка подорожі, складання кошторису. Польовий зошит, польовий щоденник, вимоги до їхнього ведення. Добір та підготовка туристського спорядження та обладнання для досліджень. Контроль фізичного стану вихованців. Перевірка готовності (“захист експедиційних посад”).

*У разі неможливості здійснити експедицію здійснюється підготовка до виконання спільного, групових або індивідуальних геоекологічних проєктів.

6.2. Підбиття підсумків навчального року (2 год.)

Практична частина. Аналіз діяльності гуртка упродовж навчального року, порівняння результатів із попередніми очікуваннями вихованців. Завдання на літо.

Вручення заохочувальних відзнак за активну та результативну участь у туристсько-краєзнавчих заходах.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- правила безпеки життєдіяльності під час занять;
- права та обов'язки учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок;

- сутність понять “край”, “рідний край”, геоекології як наукової галузі, геоекологічного краєзнавства, базової географічної та геоекологічної термінології відповідно до змісту програми;
- туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю;
- особливості взаємодії людства і природи в історичній ретроспективі, у т.ч. на території краю;
- суб'єктні цінності природи;
- фізико-географічне положення краю, характерні риси його природи відповідно до змісту програми;
- загальну характеристику населення та господарства краю;
- загальні риси геоекологічної ситуації у краї;
- поширені умовні знаки топографічних та спортивних карт;
- загальні вимоги до туристського спорядження, необхідного для мандрівки, його характеристики;
- правила санітарії та гігієни у поході чи експедиції;
- фактори ризику, заходи профілактики погіршення здоров'я та правила надання нескладної домедичної допомоги під час мандрівки.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- працювати із краєзнавчою та спеціальною літературою, картами, Інтернет-ресурсами, іншими джерелами знань, необхідними для опанування програмового матеріалу;
- визначати типових представників рослинного і тваринного світу краю за зовнішнім виглядом, слідами життєдіяльності;
- характеризувати взаємопов'язаність природи, населення і господарства на краєзнавчому матеріалі;
- давати ціннісну характеристику об'єктів природи рідного краю;
- виконувати дослідження за опанованими методиками з використанням необхідних інструментів;
- орієнтуватися на місцевості за місцевими ознаками, з використанням компаса і карти;
- використовувати туристське спорядження;

- безпечно долати прості перешкоди на маршруті;
- надати нескладну домедичну допомогу;
- облаштувати туристський побут у польових умовах.

Вихованці мають набути досвід:

- участі у роботі самоврядування у гуртку;
- виконання простих геоекологічних краєзнавчих досліджень;
- участі у масових туристсько-краєзнавчих заходах;
- участі у туристських змаганнях;
- участі у туристських мандрівках, організації безпечної та екологічно доцільної життєдіяльності у польових умовах.

Основний рівень, другий рік навчання

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва розділу, теми	Кількість годин		
		Теоретичних	Практичних	Усього
1.	Розділ 1. Вступ	3	3	6
1.1.	Вступне заняття	1	1	2
1.2.	Безпека життєдіяльності під час навчальних занять та туристсько-краєзнавчих мандрівок	2	2	4
2.	Розділ 2. Геоекологічне краєзнавство	24	118	142
2.1.	Повторення навчального матеріалу, актуалізація набутих у попередньому навчальному році компетентностей	-	4	4
2.2.	Опрацювання матеріалів літньої туристсько-краєзнавчої експедиції. Підготовка звіту	1	11	12
2.3.	Ландшафти краю. Історія раціонального природокористування на Полтавщині	4	10	14
2.4.	Геологічна будова, мінерали та гірські породи, рельєф краю. Геоекологічні проблеми літосфери	4	16	20
2.5.	Метеорологічні спостереження. Особливості клімату краю. Геоекологічні проблеми атмосфери	4	14	18
2.6.	Води краю. Гідрологічні спостереження. Геоекологічні проблеми гідросфери	4	16	20
2.7.	Рослинність, тваринний світ, ґрунти краю. Геоекологічні проблеми біосфери	3	9	12

2.8.	Населення та господарство краю. Екологічні проблеми природокористування та охорона природи	4	16	20
2.9.	Масові туристсько-краєзнавчі заходи	-	22	22
3.	Розділ 3. Забезпечення життєдіяльності учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок	4	8	12
3.1.	Правила санітарії та гігієни. Домедична допомога	2	4	6
3.2.	Туристський побут	1	1	2
3.3.	Організація харчування у польових умовах	1	3	4
4.	Розділ 4. Туристсько-спортивна підготовка	4	20	24
4.1.	Орієнтування на місцевості. Топографічна підготовка	1	5	6
4.2.	Техніка туризму (відповідно до обраних для експедиції способів пересування)	1	5	6
4.3.	Масові туристсько-спортивні заходи	2	10	12
5.	Розділ 5. Фізична підготовка	2	20	22
5.1.	Загальна та спеціальна фізична підготовка	1	15	16
5.2.	Спортивні та рухливі ігри	1	5	6
6.	Розділ 6. Підсумки навчального року	-	10	10
6.1.	Підготовка до літньої туристсько-краєзнавчої експедиції (або до виконання проєктів)	-	8	8
6.2.	Підбиття підсумків навчального року	-	2	2
6.3.	Туристсько-краєзнавча експедиція (або виконання проєктів)	-		Поза сіткою годин
	Разом	37	179	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Розділ І. Вступ (6 год.)

1.1. Вступне заняття (2 год.)

Теоретична частина. Актуалізація основних відомостей про туризм і географічне краєзнавство за попередній рік навчання в гуртку. Мета, завдання, зміст, орієнтовне планування роботи гуртка на поточний навчальний рік.

Практична частина. Анкетування “Чого я чекаю від гуртка”. Організація самоврядування в гуртку.

1.2. Безпека життєдіяльності під час навчальних занять та туристсько-краєзнавчих мандрівок (4 год.)

Теоретична частина. Техніка безпеки під час теоретичних та практичних занять. Заходи протиепідемічного захисту. Електробезпека та пожежна безпека. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у громадських місцях, у транспорті, на водоймах тощо. Алгоритми безпечної поведінки в умовах військової агресії російської федерації. Безпека поводження із незнайомими людьми та підозрілими предметами. Права та обов'язки учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок відповідно до чинної нормативної бази організації та проведення туристських спортивних походів, екскурсій, подорожей з учнівською та студентською молоддю. Загальні правила поведінки під час походів, екскурсій, подорожей (актуалізація).

Практична частина. Виконання завдань на засвоєння правил безпечної життєдіяльності (у формі гри або тренінгу). Повторення основних положень Інструкції щодо організації та проведення туристських спортивних походів з учнівською та студентською молоддю, Інструкції щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю.

Розділ 2. Геоекологічне краєзнавство (142 год.)

2.1. Повторення навчального матеріалу, актуалізація набутих у попередньому навчальному році компетентностей (4 год.)

Практична частина. Актуалізація та перевірка пізнавальної та практичної компетентностей вихованців, набутих у гуртку. Відзначення Всесвітнього дня туризму.

2.2. Опрацювання матеріалів літньої туристсько-краєзнавчої експедиції. Підготовка звіту (12 год.)

Теоретична частина. Типова структура звіту про туристсько-краєзнавчу експедицію. Можливі форми презентації результатів літньої експедиції (виставка, звітний вечір, конкурс звітів та ін.).

Практична частина. Опрацювання польових записів, зібраних матеріалів (робота за розподіленими обов'язками). Ознайомлення зі зразками звітів експедицій попередніх років. Складання письмового звіту про експедицію. Консультації з фахівцями (за потребою). Передача підсумкових матеріалів до навчального кабінету, органу місцевого самоврядування, природоохоронної установи тощо.

2.3. Ландшафти краю. Історія раціонального природокористування на Полтавщині (14 год.)

Теоретична частина. Поняття “природний комплекс”, “ландшафт”. Співвідношення геоекології та ландшафтної екології. Типові ландшафти краю (огляд від рівня природних зон до фацій). Зміна ландшафтів краю упродовж історичного часу. Інтенсифікація змін навколишнього середовища з XIX ст. Антропогенні ландшафти.

Характеристика основних суб'єктних цінностей природи (актуалізація). Розвиток раціонального природокористування та природоохоронної справи на Полтавщині з XIX ст. Класичні праці О.О. Ізмаїльського, В.В. Докучаєва, М.М. Баєра, М.І. Гавриленка та ін. Сучасна природоохоронна діяльність місцевих громадських організацій.

Практична частина. Віднайдення на місцевості урочищ та фацій. Екскурсії: рослини-інтродуценти у звичних ландшафтах; до парку як специфічної геосистеми; до кафедри географії місцевого вишу. Ознайомлення з краєзнавчими виданнями природоохоронної тематики. Зустріч із місцевим географом-краєзнавцем, із представником громадської природоохоронної організації.

2.4. Геологічна будова, мінерали та гірські породи, рельєф краю. Геоекологічні проблеми літосфери (20 год.)

Теоретична частина. Геологічне минуле України, краю. Мінерали та гірські породи, їхня генетична класифікація. Походження та просторова диференціація типових гірських порід краю. Корисні копалини краю (актуалізація). Корисні копалини, які постачалися і постачаються для потреб

населення з іншої місцевості. Методика проведення найпростіших геологічних досліджень (актуалізація).

Основні риси сучасного рельєфу краю. Прилади та інструменти для вивчення рельєфу (актуалізація). Антропогенний вплив на геологічне середовище та рельєф краю. Негативні геоморфологічні процеси та явища, заходи для їхньої профілактики та боротьби з ними.

Практична частина. Робота з колекціями мінералів та гірських порід, вправлення у визначенні мінералів і гірських порід. Екскурсія до місцевого кар'єру. Збір та паспортизація геологічних зразків. Визначення придатності зразків пісків, глин, суглинків для різних господарських потреб. Ознайомлення з використанням корисних копалин під час екскурсії по місту. Спостереження за негативними геоморфологічними явищами.

2.5. Метеорологічні спостереження. Особливості клімату краю. Геоєкологічні проблеми атмосфери (18 год.)

Теоретична частина. Погода, її характеристики. Клімат краю, його особливості (актуалізація). Кліматотвірні чинники, їхній вплив на клімат краю. Кліматичне районування. Кліматичні відмінності у межах області, їхні причини. Зміни клімату краю в останні десятиліття.

Міський мікроклімат. Вплив “острова тепла” на концентрацію речовин, що забруднюють атмосферне повітря. Основні забруднювачі повітря в області. Методики контролю чистоти повітря.

Практична частина. Вправлення у прогнозуванні погоди. Аналіз кліматичних карт. Вивчення мікрокліматичних відмінностей окремих ділянок населеного пункту, визначення відповідних чинників. Вправлення у використанні простих методик чистоти повітря.

2.6. Води краю. Гідрологічні спостереження. Геоєкологічні проблеми гідросфери (20 год.)

Теоретична частина. Поверхневі води краю. Річки краю, їхня загальна характеристика. Методика гідрологічних досліджень на місцевих річках. Гідрологічні показники як індикатори екологічного стану річки (актуалізація).

Водокористування у краї та пов'язані з ним геоекологічні проблеми. Водопостачання та каналізація: ретроспектива й сучасність. Несприятливі процеси, пов'язані з текучими водами.

Проблема якості питної води. Чинники, які впливають на якість води. Методики забору та аналізу якості питної води з шахтних колодязів.

Практична частина. Спостереження за місцевою річкою у період повені, очищення заплавної зони від сміття. Польові гідрологічні, гідроекологічні роботи, обробка та систематизація результатів. Екскурсія на місцеве підприємство, що займається водопостачанням чи водоочищенням.

2.7. Рослинність, тваринний світ, ґрунти краю. Геоекологічні проблеми біосфери (12 год.)

Теоретична частина. Значення біорізноманіття. Типові рослинні угруповання, види рослин, чинники їхнього поширення. Місцеві та інтродуковані рослини. Штучні насадження. Функції зелених насаджень у населеному пункті. Рослини – індикатори забруднення повітря. Вплив кімнатних рослин на повітря у помешканні.

Тваринний світ краю. Поширення різних видів відповідно до певних умов середовища існування. Тварини-синантропи. Тварини, що зникли з території краю в історичний час. Тварини – індикатори забруднення водою.

Типові ґрунти краю, їхні будова і склад, чинники утворення (актуалізація). Ґрунт – “пам'ять ландшафту”. Причини деградації ґрунтів. Методика закладення та опису ґрунтового розрізу.

Практична частина. Вправлення у визначенні представників рослинного та тваринного світу краю. Екологічні ігри, вправи екотренінгу, спрямовані на усвідомлення самоцінності рослин і тварин, виховання культури поводження з ними. Польове ознайомлення з рослинними угрупованнями та тваринним світом природних та антропогенних ландшафтів, складання відповідних описів. Розробка та виконання міні-проекту “Біоіндикатори”. Опис ґрунтового розрізу.

2.8. Населення та господарство краю. Екологічні проблеми природокористування та охорона природи (20 год.)

Теоретична частина. Кількість, статева та вікова структура населення краю, свого населеного пункту. Динаміка кількості населення міста (села) в ретроспективі (актуалізація). Чинники природного та механічного руху населення. Міське та сільське населення. Міські поселення краю.

Економіко-географічне положення краю. Галузева структура господарства краю. Господарство свого населеного пункту. Вплив господарської діяльності на довкілля, на стан здоров'я населення.

Вплив на довкілля збройної агресії російської федерації.

Охорона природи у краї, її нормативна база. Природно-заповідний фонд (ПЗФ) краю. Громадські природоохоронні організації.

Екологічно доцільна поведінка у побуті: енергоспоживання, використання води, споживання товарів і послуг, поводження з твердими побутовими відходами. Можливості юних туристів-краєзнавців у охороні природи.

Практична частина. Аналіз тематичних карт краєзнавчого атласу. Опрацювання нормативної бази охорони природи. Екскурсія до місцевого краєзнавчого музею, управління статистики. Аналіз статистичних відомостей, що характеризують населення і господарство краю (населеного пункту). Екскурсія на місцеве підприємство. Зустріч із місцевим активістом охорони природи. Екскурсії до об'єктів ПЗФ. Екологічні ігри, вправи екотренінгу ("Пікнік", "Згоден – не згоден", "Малі дії – значні наслідки" тощо). Геоекологічний моніторинг обраної території.

2.9. Масові туристсько-краєзнавчі заходи (22 год.)

Практична частина. Підготовка та здійснення туристсько-краєзнавчих мандрівок, звітних презентацій, підготовка до зльотів та змагань та участь у них, участь у конкурсах, природоохоронних акціях, відзначення дат екологічного календаря тощо.

Розділ 3. Забезпечення життєдіяльності учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок (12 год.)

3.1. Правила санітарії та гігієни. Домедична допомога (6 год.)

Теоретична частина. Правила особистої гігієни, особливості їхнього дотримання у туристській мандрівці. Гігієна харчування та водосолевий режим (актуалізація).

Захворювання, які найчастіше трапляються під час подорожей (простудні, інфекційні кишкові, харчові отруєння, переохолодження, тепловий та сонячний удари тощо), їх симптоми, лікування, профілактика. Травми (потертості, мозолі, забої, розтяги, вивихи, переломи, поранення ріжучими та колючими предметами, укуси кліщів, комах, змій, звірів, опіки тощо), дії при травмуванні, профілактика. Дії при втраті свідомості потерпілим. Допомога потопаючому. Склад похідної аптечки. Правила та техніка накладання джгута. Правила та способи транспортування потерпілого.

Практична частина. Вправлення у призначенні вмісту аптечки, накладанні пов'язок і шин. Виготовлення нош із підручних матеріалів, транспортування “потерпілого” різними способами. Залік із надання домедичної допомоги (тестова і практична частини).

3.2. Туристський побут (2 год.)

Теоретична частина. Загальні вимоги до місць бівуаків. Планування бівуаку. Послідовність виконання робіт при облаштуванні та згортанні бівуаку, екологічно доцільна поведінка учасників мандрівки. Правила пожежної безпеки (актуалізація).

Практична частина. Моделювання ситуацій, пов'язаних із облаштуванням бівуаку. Встановлення наметів.

3.3. Організація харчування у польових умовах (4 год.)

Теоретична частина. Вимоги до продуктів харчування у туристсько-краєзнавчій мандрівці. Зберігання продуктів харчування. Особливості приготування їжі у польових умовах. Особиста безпека під час перебування

біля вогнища. Безпека під час використання дикорослих рослин у їжу (актуалізація).

Практична частина. Складання меню для туристсько-краєзнавчих мандрівок різної тривалості, аналіз запропонованих меню. Добір рецептів для експедиційного меню. Розпалювання вогнищ різних типів, приготування страв у польових умовах.

Розділ 4. Туристсько-спортивна підготовка (24 год.)

4.1. Орієнтування на місцевості. Топографічна підготовка (6 год.)

Теоретична частина. Картографічні матеріали у плануванні, здійсненні та відображенні результатів геоекологічних експедиційних досліджень. Види змагань зі спортивного орієнтування.

Практична частина. Вправлення у вимірюванні та відкладенні відстаней на карті. Вправи з читання топографічних та спортивних карт. Робота з картографічними Інтернет-сервісами. Вправи на місцевості зі спортивного орієнтування.

4.2. Техніка туризму (відповідно до обраних для експедиції способів пересування) (6 год.)

Теоретична частина. Техніка подолання перешкод (відповідно до обраного для експедиції способу пересування). Забезпечення самостраховки та страховки. Індивідуальне долаття дистанції “смуга перешкод” на туристських змаганнях.

Практична частина. Вправлення у подоланні перешкод (відповідно до обраного для експедиції способу пересування). Організація страховки. Тренування на туристській “смузі перешкод”.

4.3. Масові туристсько-спортивні заходи (12 год.)

Теоретична частина. Умови проведення масових заходів. Техніка безпеки на дистанціях змагань та під час мандрівок.

Практична частина. Підготовка та участь у змаганнях із туризму, спортивного орієнтування, одноденному поході тощо.

Розділ 5. Фізична підготовка (22 год.)

5.1. Загальна та спеціальна фізична підготовка (16 год.)

Теоретична частина. Правила безпеки на заняттях із фізичної підготовки. Санітарно-гігієнічні вимоги до спортивного інвентарю. Основи самоконтролю під час фізичних вправ (актуалізація).

Практична частина. Загальна фізична підготовка: вправи на розвиток швидкості, гнучкості, сили, спритності, швидкісно-силових якостей. Спеціальна фізична підготовка: подолання горизонтальних та вертикальних перешкод, вправи на лазіння і перелазіння, естафети з елементами туристської техніки.

5.2. Спортивні та рухливі ігри (6 год.)

Теоретична частина. Види спортивних та рухливих ігор. Правила та умови проведення ігор. Безпека під час ігор.

Практична частина. Підготовка та проведення спортивних та рухливих ігор.

Розділ 6. Підсумки навчального року (10 год.)

6.1. Підготовка до літньої туристсько-краєзнавчої експедиції* (8 год.)

Практична частина. Визначення мети та завдань туристсько-краєзнавчої експедиції. Розподіл тимчасових доручень та експедиційних посад. Попереднє вивчення району експедиції, розробка маршруту і плану-графіка подорожі, складання кошторису. Польовий зошит, польовий щоденник, вимоги до їхнього ведення. Добір та підготовка туристського спорядження та обладнання для досліджень. Контроль фізичного стану вихованців. Перевірка готовності (“захист експедиційних посад”).

*У разі неможливості здійснити експедицію здійснюється підготовка до виконання спільного, групових або індивідуальних геоекологічних проєктів.

6.2. Підбиття підсумків навчального року (2 год.)

Практична частина. Аналіз діяльності гуртка упродовж навчального року, порівняння результатів із попередніми очікуваннями вихованців. Завдання на літо.

Вручення заохочувальних відзнак за активну та результативну участь у туристсько-краєзнавчих заходах.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- правила безпеки життєдіяльності під час занять;
- права та обов'язки учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок;
- сутність базової географічної та геоекологічної термінології відповідно до змісту програми;
- характерні риси природи краю відповідно до змісту програми;
- зміни у природі краю впродовж історичного часу;
- віхи розвитку раціонального природокористування та природоохоронної справи у краї;
- регіональні вияви геоекологічних проблем геосфер;
- економіко-географічне положення краю та галузеву спеціалізацію його господарства;
- чинники негативного впливу господарської діяльності та збройної агресії російської федерації на довкілля та здоров'я населення краю;
- перелік та основний зміст документів, що складають нормативну базу охорони природи у краї;
- установи та громадські організації краю, які займаються охороною довкілля;
- провідні об'єкти ПЗФ краю;
- правила екологічно доцільної поведінки у побуті;
- поширені умовні знаки топографічних та спортивних карт;
- загальні вимоги до туристського спорядження, необхідного для мандрівки, його характеристики;
- правила санітарії та гігієни у поході чи експедиції;
- фактори ризику, заходи профілактики погіршення здоров'я та правила надання нескладної домедичної допомоги під час мандрівки.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- працювати із краєзнавчою та спеціальною літературою, картами, Інтернет-ресурсами, іншими джерелами знань, необхідними для опанування програмового матеріалу, робити самостійні висновки на підставі аналізу інформації;
- визначати типових представників рослинного і тваринного світу краю за зовнішнім виглядом, слідами життєдіяльності;
- характеризувати взаємопов'язаність природи, населення і господарства на краєзнавчому матеріалі;
- виконувати дослідження за опанованими методиками з використанням необхідних інструментів;
- екологічно доцільно поводитися у побуті;
- орієнтуватися на місцевості за місцевими ознаками, з використанням компаса і карти;
- використовувати туристське спорядження;
- безпечно долати перешкоди на маршруті;
- надати нескладну домедичну допомогу;
- облаштувати туристський побут у польових умовах.

Вихованці мають набути досвід:

- участі у роботі самоврядування у гуртку;
- виконання простих геоекологічних краєзнавчих досліджень;
- оформлення звіту про краєзнавчу експедицію;
- спілкування з представниками наукових, природоохоронних, господарських закладів, установ, підприємств тощо;
- екологічно доцільної поведінки у побуті;
- участі у масових туристсько-краєзнавчих заходах;
- участі у туристських змаганнях;
- участі у туристських мандрівках, організації безпечної та екологічно доцільної життєдіяльності у польових умовах.

*Основний рівень, третій рік навчання***НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН**

№	Назва розділу, теми	Кількість годин		
		Теоретичних	Практичних	Усього
1.	Розділ 1. Вступ	3	3	6
1.1.	Вступне заняття	1	1	2
1.2.	Безпека життєдіяльності під час навчальних занять та туристсько-краєзнавчих мандрівок	2	2	4
2.	Розділ 2. Геоекологічне краєзнавство	23	123	146
2.1.	Повторення навчального матеріалу, актуалізація набутих у попередньому навчальному році компетентностей	-	4	4
2.2.	Опрацювання матеріалів літньої туристсько-краєзнавчої експедиції. Підготовка звіту	-	12	12
2.3.	Геоекологія на сучасному етапі. Екологічні стратегії людства, їхнє регіональне втілення	10	16	26
2.4.	Підготовка та написання пошуково-дослідницької роботи	10	40	50
2.5.	Організація природоохоронної пропаганди	3	11	14
2.6.	Масові туристсько-краєзнавчі заходи	-	40	40
3.	Розділ 3. Забезпечення життєдіяльності учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок	4	8	12
3.1.	Правила санітарії та гігієни. Домедична допомога	2	4	6
3.2.	Туристський побут	1	1	2
3.3.	Організація харчування у польових умовах	1	3	4
4.	Розділ 4. Туристсько-спортивна підготовка	2	18	20
4.1.	Техніка туризму (відповідно до обраних для експедиції засобів пересування)	-	8	8
4.2.	Масові туристсько-спортивні заходи	2	10	12
5.	Розділ 5. Фізична підготовка	2	20	22
5.1.	Загальна та спеціальна фізична підготовка	1	15	16
5.2.	Спортивні та рухливі ігри	1	5	6
6.	Розділ 6. Підсумки навчального року	-	10	10
6.1.	Підготовка до літньої туристсько-краєзнавчої експедиції (або до виконання проєктів)	-	8	8
6.2.	Підбиття підсумків навчального року	-	2	2
6.3.	Туристсько-краєзнавча експедиція (або виконання проєктів)	-		Поза сіткою годин
	Разом	34	182	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Розділ 1. Вступ (6 год.)

1.1. Вступне заняття (2 год.)

Теоретична частина. Актуалізація основних відомостей про туризм, геоекологічне краєзнавство за попередній рік навчання в гуртку. Мета, завдання, зміст, орієнтовне планування роботи гуртка на поточний навчальний рік.

Практична частина. Визначення з темами пошуково-дослідницьких робіт у поточному навчальному році, розподіл на групи. Питання самоврядування в гуртку.

1.2. Безпека життєдіяльності під час навчальних занять та туристсько-краєзнавчих мандрівок (4 год.)

Теоретична частина. Техніка безпеки під час теоретичних та практичних занять. Заходи протиепідемічного захисту. Електробезпека та пожежна безпека. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у громадських місцях, у транспорті, на водоймах тощо. Алгоритми безпечної поведінки в умовах військової агресії російської федерації. Безпека поводження із незнайомими людьми та підозрілими предметами. Права та обов'язки учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок відповідно до чинної нормативної бази організації та проведення туристських спортивних походів, екскурсій, подорожей з учнівською та студентською молоддю. Загальні правила поведінки під час походів, екскурсій, подорожей (актуалізація).

Практична частина. Виконання завдань на засвоєння правил безпечної життєдіяльності (у формі гри або тренінгу). Повторення основних положень Інструкції щодо організації та проведення туристських спортивних походів з учнівською та студентською молоддю, Інструкції щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю.

Розділ 2. Геоєкологічне краєзнавство (146 год.)

2.1. Повторення навчального матеріалу, набутих умінь та навичок за попередній навчальний рік (4 год.)

Практична частина. Актуалізація та перевірка рівня пізнавальної та практичної компетентностей вихованців, набутих у гуртку. Відзначення Всесвітнього дня туризму.

2.2. Опрацювання матеріалів літньої туристсько-краєзнавчої експедиції. Підготовка звіту (12 год.)

Практична частина. Опрацювання польових записів, зібраних матеріалів (робота за розподіленими обов'язками). Складання письмового звіту про експедицію. Консультації з фахівцями (за потребою). Обрання форм презентації результатів. Розробка та оформлення виставки, передача підсумкових матеріалів до навчального кабінету, органу місцевого самоврядування, природоохоронної установи тощо.

2.3. Геоєкологія на сучасному етапі. Екологічні стратегії людства, їхнє регіональне втілення (26 год.)

Теоретична частина. Ставлення людини до природи. Стратегії поведінки людини у природі. Екологічний слід. Сучасні еколого-етичні проблеми. Поняття “сталий (стійкий, збалансований) розвиток”, складові сталого розвитку. Цілі сталого розвитку, їхні регіональні геоєкологічні аспекти.

Зміст, сутність, функції, організаційні форми геоєкології, геоєкологічного краєзнавства на сучасному етапі. Об'єкти вивчення, методи досліджень у геоєкологічному краєзнавстві. Регіональні геоєкологічні аспекти Цілей сталого розвитку. Джерела геоєкологічної інформації про рідний край. Практичне значення досліджень із геоєкологічного краєзнавства. Типові завдання з географічного та екологічного краєзнавства на зльотах юних туристів-краєзнавців.

Практична частина. Вправи “Самооцінка ставлення до природи”, “Звична поведінка”. Самоаналіз ставлення до природи. Визначення власного екологічного сліду. Екскурсія на географічний факультет, до кафедри географії місцевого ЗВО. Зустріч із представниками Українського географічного товариства, Національної спілки краєзнавців України. Ознайомлення з

прикладами краєзнавчих геоекологічних досліджень із використанням різних методів. Ознайомлення з найбільш значущими виданнями, базами даних про геоекологічну ситуацію в краї, регіональні геоекологічні аспекти Цілей сталого розвитку. Вправління у виконанні типових завдань із географічного та екологічного краєзнавства, що представлені на зльотах юних туристів-краєзнавців.

2.4. Підготовка та написання пошуково-дослідницької роботи (50 год.)

Теоретична частина. Етапи дослідницького пошуку. Пошуково-дослідницька та науково-дослідницька робота: спільні та відмінні риси. Уміння та навички, необхідні юному дослідникові. Етапи підготовки пошуково-дослідницької роботи.

Конференція учнівської молоді – форма презентації пошукового доробку. Вимоги до доповіді та до тез і статей. Унаочнення виступу. Правила ведення дискусії.

Можливості представлення пошуково-дослідницької роботи з геоекологічного краєзнавства у рамках Всеукраїнських краєзнавчих експедицій учнівської молоді “Моя Батьківщина – Україна”, “Мій рідний край”. Особливості всеукраїнських та регіональних краєзнавчих конференцій учнівської молоді.

Практична частина. Ознайомлення зі зразками пошуково-дослідницьких робіт із географічного, екологічного краєзнавства, матеріалами конференцій учнівської молоді. Складання проекту пошукової роботи та розподіл обов’язків у пошуковій групі. Коректне формулювання теми пошуково-дослідницької роботи, мети та завдань дослідження, розробка орієнтовної структури роботи, пошук літератури та джерел за обраною темою. Написання та оформлення роботи, підготовка додатків. Консультації з фахівцями. Підготовка виступів, тез (статей), презентацій для участі у конференціях учнівської молоді, вправління у виступі перед аудиторією.

2.5. Організація природоохоронної пропаганди (14 год.)

Теоретична частина. Види та засоби природоохоронної пропаганди. Психологія спілкування, необхідність урахування особливостей цільової аудиторії. Можливі варіанти співпраці з органами місцевого самоврядування, природоохоронними установами, громадськими організаціями, засобами масової інформації.

Практична частина. Розробка та здійснення локальної природоохоронної пропагандистської акції, спрямованої на розв'язання конкретної місцевої геоекологічної проблеми.

2.6. Масові туристсько-краєзнавчі заходи (40 год.)

Практична частина. Підготовка та здійснення туристсько-краєзнавчих мандрівок, підготовка до змагань, зльотів, конференцій учнівської молоді та участь у них, участь у конкурсах, природоохоронних акціях тощо.

Розділ 3. Забезпечення життєдіяльності учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок (12 год.)

3.1. Правила санітарії та гігієни. Домедична допомога (6 год.)

Теоретична частина. Правила особистої гігієни, особливості їхнього дотримання у туристській мандрівці. Гігієна харчування та водосолевий режим (актуалізація).

Захворювання, які найчастіше трапляються під час подорожей, їх симптоми, лікування, профілактика. Травми, дії при травмуванні, профілактика. Дії при втраті свідомості потерпілим. Допомога потопаючому. Склад похідної аптечки. Правила та техніка накладання джгута. Правила та способи транспортування потерпілого (актуалізація).

Практична частина. Консультація фахового медика щодо надання домедичної допомоги. Залік із надання домедичної допомоги (тестова і практична частини).

3.2. Туристський побут (2 год.)

Теоретична частина. Планування бівуаку, послідовність виконання робіт при облаштуванні та згортанні бівуаку, екологічно доцільна поведінка учасників мандрівки. Правила пожежної безпеки (актуалізація).

Практична частина. Моделювання ситуацій, пов'язаних із облаштуванням бівуаку. Встановлення наметів.

3.3. Організація харчування у польових умовах (4 год.)

Теоретична частина. Вимоги до продуктів харчування у туристсько-краєзнавчій мандрівці. Зберігання продуктів харчування. Особливості приготування їжі у польових умовах. Особиста безпека під час перебування біля вогнища. Безпека під час використання дикорослих рослин у їжу (актуалізація).

Практична частина. Складання меню для туристсько-краєзнавчих мандрівок різної тривалості. Добір рецептів для експедиційного меню. Розпалювання вогнищ різних типів, приготування страв у польових умовах.

Розділ 4. Туристсько-спортивна підготовка (20 год.)

4.1. Техніка туризму (відповідно до обраних для експедиції способів пересування) (8 год.)

Практична частина. Техніка подолання перешкод (відповідно до обраного для експедиції способу пересування). Забезпечення самостраховки та страховки. Командне подолання дистанції “смуга перешкод” на туристських змаганнях.

Практична частина. Вправлення у подоланні перешкод (відповідно до обраного для експедиції способу пересування). Організація страховки. Тренування на туристській “смузі перешкод”.

4.2. Масові туристсько-спортивні заходи (12 год.)

Теоретична частина. Умови проведення масових заходів. Заходи та засоби безпеки участі у масових заходах.

Практична частина. Участь у туристських змаганнях, конкурсах, зльотах, мандрівках тощо.

Розділ 5. Фізична підготовка (22 год.)

5.1. Загальна та спеціальна фізична підготовка (16 год.)

Теоретична частина. Правила безпеки на заняттях із фізичної підготовки. Санітарно-гігієнічні вимоги до спортивного інвентарю. Основи

самоконтролю під час фізичних вправ (актуалізація).

Практична частина. Загальна фізична підготовка: вправи на розвиток швидкості, гнучкості, сили, спритності, швидкокісно-силових якостей. Спеціальна фізична підготовка: подолання горизонтальних та вертикальних перешкод, вправи на лазіння і перелазіння, естафети з елементами туристської техніки.

5.2. Спортивні та рухливі ігри (6 год.)

Теоретична частина. Види спортивних та рухливих ігор. Правила та умови проведення ігор. Безпека під час ігор.

Практична частина. Підготовка та проведення спортивних та рухливих ігор.

Розділ 6. Підсумки навчального року (10 год.)

6.1. Підготовка до літньої туристсько-краєзнавчої експедиції* (8 год.)

Практична частина. Визначення мети та завдань туристсько-краєзнавчої експедиції. Розподіл тимчасових доручень та експедиційних посад. Попереднє вивчення району експедиції, розробка маршруту і плану-графіка подорожі, складання кошторису. Добір та підготовка туристського спорядження та обладнання для досліджень. Контроль фізичного стану вихованців. Перевірка готовності (“захист експедиційних посад”).

*У разі неможливості здійснити експедицію здійснюється підготовка до виконання спільного, групових або індивідуальних геоекологічних проєктів.

6.2. Підбиття підсумків навчального року (2 год.)

Практична частина. Аналіз діяльності гуртка упродовж навчального року. Завдання на літо.

Вручення заохочувальних відзнак за активну та результативну участь у туристсько-краєзнавчих заходах.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- правила безпеки життєдіяльності під час занять, практичної природоохоронної діяльності;

- права та обов'язки учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок;
- сутність поняття “сталий розвиток”, географічної та геоекологічної термінології відповідно до змісту програми;
- Цілі сталого розвитку, їхні регіональні геоекологічні аспекти;
- можливості для презентації власного краєзнавчого пошуково-дослідницького доробку в регіоні та на загальнодержавному рівні;
- правила екологічно доцільної поведінки у повсякденному житті;
- умовні знаки топографічних та спортивних карт;
- загальні вимоги до туристського спорядження, необхідного для мандрівки, його характеристики;
- правила санітарії та гігієни у поході чи експедиції;
- фактори ризику, заходи профілактики погіршення здоров'я та правила надання домедичної допомоги під час мандрівки.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- працювати із краєзнавчою та спеціальною літературою, картами, Інтернет-ресурсами, іншими джерелами знань, необхідними для опанування програмового матеріалу, робити самостійні висновки на підставі аналізу інформації;
- виконувати дослідження за опанованими методиками з використанням необхідних інструментів;
- виконувати типові завдання з географічного та екологічного краєзнавства на зльотах юних туристів-краєзнавців;
- виконувати завершені краєзнавчі пошуково-дослідницькі роботи (індивідуально чи у складі групи) та презентувати їх на конференціях учнівської молоді;
- готувати конкурсні краєзнавчі пошуково-дослідницькі роботи (індивідуально чи у складі групи) в рамках усеукраїнських експедицій учнівської молоді;
- екологічно доцільно поводитися у повсякденному житті;
- визначати власний екологічний слід;

- орієнтуватися на місцевості за місцевими ознаками, з використанням компаса і карти;
- використовувати туристське спорядження;
- безпечно долати перешкоди на маршруті;
- надати домедичну допомогу;
- облаштувати туристський побут у польових умовах.

Вихованці мають набути досвід:

- участі у роботі самоврядування у гуртку;
- виконання геоекологічних краєзнавчих досліджень;
- оформлення звіту про краєзнавчу експедицію;
- оформлення та презентації власного пошукового доробку;
- спілкування з представниками наукових, природоохоронних, господарських закладів, установ, підприємств, органів місцевого самоврядування, ЗМІ тощо;
- екологічно доцільної поведінки у повсякденному житті;
- участі у масових туристсько-краєзнавчих заходах;
- участі у пропагандистській, практичній природоохоронній діяльності;
- участі у туристських змаганнях;
- участі у туристських мандрівках, організації безпечної та екологічно доцільної життєдіяльності у польових умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булава Л.М. Природа та населення Полтавської області : навчальний посібник для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Полтава : ПОШПО ім. М.В. Остроградського, 2017. 42 с.
2. Гавриленко О.П. Екогеографія України : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 646 с.
3. Гавриленко О.П. Екогеографія чи геоекологія – екологізація географії чи географізація екології. *Наукові записки Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. Географічні науки*. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2015. Вип. 6. С. 28–37.
4. Гавриленко О.П., Шищенко П.Г. Геоекологічні проблеми України : підручник. Київ : ПВТП “LAT&K”, 2022. 379 с.
5. Гармаш Т.П. Нариси з історії природоохоронної справи на Полтавщині (XIX – перша третина XX століття) : монографія. Полтава : АСМІ, 2011. 364 с.
6. Географія та екологія Полтави : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 квітня 2008 р. Полтава : Верстка, 2008. 156 с.
7. Екологічна освіта для сталого розвитку: навчально-методичний посібник для вчителів / за ред. О.І. Бондаря. Херсон : Вид. Грінь Д.С., 2015. 228 с.
8. Екологічний атлас Полтавщини / за ред. Ю.С. Голіка, В.А. Барановського, О.Е. Ілляш. Полтава : Полтавський літератор, 2007. 128 с.
9. Екологічні паспорти Полтавської області. URL: <https://eko.adm-pl.gov.ua/ekopas.htm>
10. Етика відносин з природою : навчально-методичний посібник / О.Л. Пруцакова, Н.А. Пустовіт, А.О. Логінова, Г.П. Тарасюк. Кропивницький : Імекс-Лтд, 2019. 180 с.
11. Інструкція щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю; Інструкція щодо організації та проведення туристських спортивних походів з учнівською та студентською

молоддю (наказ Міністерства освіти і науки України “Про затвердження нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації туристсько-краєзнавчої роботи” від 02.10.2014 № 1124, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 27.10.2014 за № 1341/261178). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1340-14>

12. Копилець Є.В. Використання поняття “цінності природи” в теорії екологічного виховання: історія та перспективи. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць / за заг. ред. В.І. Сипченка. Слов’янськ: СДПУ, 2008. Вип. XLII. С. 112–119.

13. Копилець Є.В. Виховний потенціал сучасної шкільної геоекології. *Сучасні проблеми геоекології та раціонального природокористування Лівобережної України* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю з дня народження В.В. Докучаєва / відп. ред. А.О. Корнус. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. С. 264–268.

14. Копилець Є.В. Екологічна складова туристських змагань. *Стежинами рідного краю* : збірник статей VIII Всеукраїнського експедиційно-польового збору команд юних екологів і натуралістів, 20–24 червня 2014 р. Полтава : ТОВ “Фірма “Техсервіс”, 2014. С. 138–143.

15. Копилець Є. Екологічне виховання в туристському поході. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2011. № 32. С. 3–7.

16. Копилець Є. Організація інтегрованих краєзнавчих досліджень як засіб формування ключових компетентностей учнівської молоді. *Позашкілья*. 2019. № 12. С. 58–63.

17. Копилець Є.В. Шкільна географія, екологічне виховання, туризм: у пошуках оптимального поєднання. *Імідж сучасного педагога*. 2006. № 9–10. С. 114–117.

18. Крачило М.П., Серебрій В.С. Географія: практичні заняття на місцевості. Київ : Вид. дім “Шкільний світ”: Вид. Л. Галіцина, 2006. 128 с.

19. Круглов І. Геоекологія: одна назва для різних наук? *Фізична географія та геоморфологія*. 2003. Вип. 45. С. 18–25.

20. Круглов І. Геоекологія та географія. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: географія*. 2004. № 2, ч. 1. – С. 49-55.

21. Круглов І. Геоекологія як трансдисциплінарна наука про геоекосистеми. *Фізична географія та геоморфологія*. 2005. Вип. 47. С. 100–107.

22. Круглов І. Екологія ландшафту (геоекологія): аналіз європейських та північноамериканських публікацій. *Український географічний журнал*. 2000. № 2. С. 62–66.

23. Курлова З., Слободянюк Т., Руда В. Методика комплексних польових географічних досліджень (відділення наук про Землю). Київ, 2018. 36 с.

24. Мащенко О.М. Геоекологія. Ч.1. Природокористування та екологічні проблеми геосфер: навчальний посібник для студентів спеціальності “Географія”. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2015. 54 с.

25. Мащенко О.М. Геоекологія. Ч.2. Сучасна екологічна криза та шляхи її вирішення: навчальний посібник для студентів спеціальності “Географія”. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2015. 26 с.

26. Мій екологічний вибір: навч.-метод. посібник / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова та ін. Харків: Друкарня “Мадрид”, 2016. 176 с.

27. Наровлянський О.Д., Наровлянська М.Д., Пустовойт В.О. Шкільний туризм. Київ: Шкільний світ, 2009. 128 с.

28. Обозний В.В. Краєзнавство: навч. посібник-практикум / вид. 2-ге, доп. Київ: Науковий світ, 2004. 240 с.

29. Основи спостережень за станом довкілля / за ред. С.М. Панченка, Л.В. Тихенко. Суми: Університетська книга, 2013. 352 с.

30. Пам’ятки природоохоронної літератури України. Антологія українських видань, присвячених охороні природи початку ХХ століття (1914–1932) / упорядник О. Василюк. Київ: LAT & K, 2019. 330 с.

31. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 248 с.

32. Поліхун Н.І. Як стати дослідником. Вид. 2-ге, доп. Київ : ТОВ “Праймдрук”, 2012. 224 с.
33. Полтавська область : географічний атлас : Моя мала Батьківщина. Київ : ТОВ “Видавництво “Мапа”, 2004. 20 с.
34. Полтавська область : природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис / за ред. К.О. Маца. 2-ге вид., доп. і перероб. Полтава : Полтавський літератор, 1998. 336 с.
35. Пруцакова О.Л., Пустовіт Н.А., Логінова А.О. Особистість у гармонії з природою : методичні рекомендації Кропивницький : Імекс-Лтд, 2019. 72 с.
36. Пустовіт Н.А., Колонькова О.О., Пруцакова О.Л. Школа екологічного вчинку : метод. рекомендації. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 36 с.
37. Стадник О.Г. Літня практика з географії. Харків : Вид. гр. “Основа”, 2004. 112 с.
38. Уварова Г. Геоекологія. Програма для учнів 11 класів загальноосвітніх начальних закладів. Природничий профіль навчання (68 год.) *Географія та основи економіки в школі*. 2003. № 5. С. 4–6.
39. Формування культури екологічної поведінки учнів основної школи : метод. посібник / Пустовіт Н.А., Колонькова О.О., Пруцакова О.Л. та ін. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 156 с.
40. Цілі сталого розвитку: Україна : Національна доповідь 2017. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
41. Швець М. Як провести шкільний туристично-екологічний зліт. *Географія та економіка в рідній школі*. 2017. № 2. С. 16–24.
42. Шищенко П.Г., Гавриленко О.П. Геоекологія : термінологічно-тлумачний словник. Київ : ДІРЕКТ-ЛАЙН, 2016. 412 с.
43. Шищенко П.Г., Гавриленко О.П. Геоекологія в науково-освітньому вимірі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2018. Вип. 1. С. 9–15.

44. Шищенко П.Г., Гавриленко О.П. Геоекологія України : підручник. Київ : ДП “Прінт Сервіс”, 2017. 494 с.

45. Шищенко П.Г., Гавриленко О.П. Геоекологія як навчальна дисципліна та її методичне забезпечення. *Четверті Сумські наукові географічні читання* : збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Суми, 11-13 жовтня 2019 р.) / [упорядник А.О. Корнус]. Суми, 2019. С. 24–31. URL: http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/7886/1/Читання_2019.pdf

46. Шищенко П.Г., Гавриленко О.П. Прикладна геоекологія : підручник. Київ : ПВТП “LAT&K”, 2020. 440 с.